

Fitxa per la Nules-pèdia / Museu de memòria oral

Nom/Cognom	Soledad Felip Cases
Data de naixement	Octubre de 1933
Títol	Soledad Felip Cases, vivències de 'Solita la Bordaora'
Categories	Casetes de la Mar, guerra, postguerra, oficis, dona, futbol
Data i lloc de l'entrevista	Divendres 6 de setembre de 2019, casa de l'entrevistada a la Mar de Nules
Entrevistadors	Etnograma (Laura Yustas i Nelo Vilar)
Link	https://youtu.be/HPAGrzWLLLU
Extracte	https://youtu.be/OhqfK0MAy3w

Vam entrevistar a Soledad Felips Cases, coneguda durant molt de temps com “Solita la Bordaora”, ben acompanyada per la seua filla, la poetessa [Marisol González Felip](#). La vida de Soledad ha sigut singular, i ens la conta amb passió, amb un relat viu i intens de penes i alegries. Ens parla de la mort de son pare Pasqual, que recorda perfectament tot i que només tenia... 2 anyets! Ens conta les seues vivències de xiqueta en la guerra, la seua vida laboral com a bordadora virtuosa i la seua insòlita afició al futbol, com a filla i dona de porters (el seu marit, Manolo García, jugador i després entrenador professional).

Va ser un plaer conèixer-la i escoltar-la atentament; segur que sentint-la gaudiu tant com nosaltres.

Sinopsi:

Soledad Felip Cases (1933) ens parla de la seua infància marcada per la mort de son pare i per la guerra civil; del seu ofici de bordadora i de la vida junt al seu marit, Manolo González, professional del futbol.

Transcripció:

Vosté és Soledad...

...Felip Cases.

I l'any que va nèixer mos el pot...

Sí! 1933. Cumpliré 86 el mes que ve.

Vosté és de Nules...

Sí.

...de familia de Nules.

De Nules.

De llauraors, m'imagine.

Tots, sí, sí.

I a on vivien?

Vivíem, jo primer al carrer Santa Natàlia número 35, i después al carrer Santa Cecília número 66. I ara San Agustín... vint [risses].

Ara anem a parlar de lo antic.

Ara anem a parlar de lo antic, vale, muy bien.

De vosté saben algunes coses perquè hem llegit un llibre...

Ai, de mon pare!

...de Marisol, que és meravellós. Jo encara no la coneixia a ella, no sabia res de vosté...

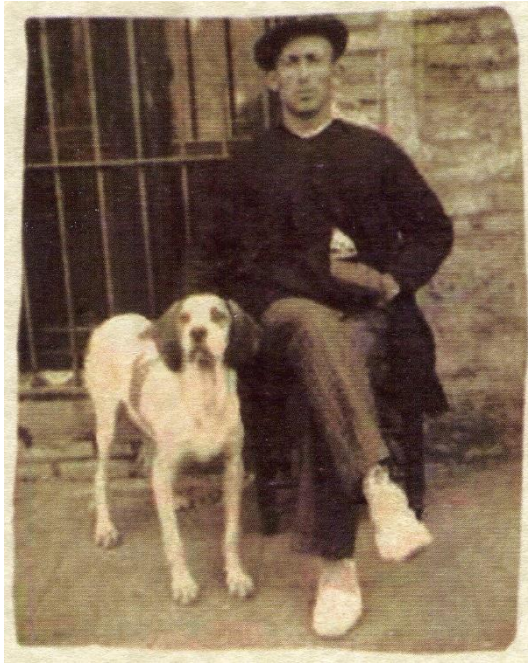
És una maravilla [*ens referim al poemari Pasqual, Premi de Poesia Antoni Matutano de l'Ajuntament d'Almassora en l'any 2000, reeditat per Edicions Enkuadres en 2017*].

És una maravilla absolutament, absolutament...

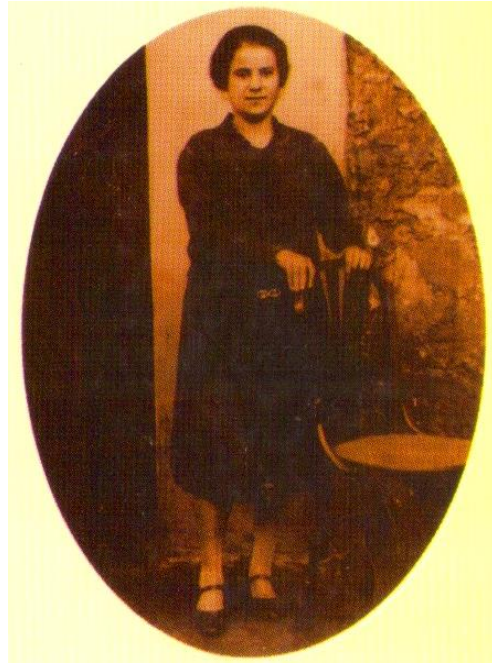
És que és clavaet, to tés aixina. És que va ser tamé una cosa tan forta! Tenia 29 anys mon pare. 29 anys, fill. Se va morir. Fija't que va ser un drama tamé gran, gran perquè ma mare tamé jove com ell i queda-se viuda i amb mi, que només me tenia a mi. Mosatros tres. Ahí estava m'auela, la mare de ma mare, i tres tios meus germans de ma mare: dos xics i una xica. I ahí mos vam criar tots. Me van cuidar tot lo que van saber i més, això sí que puc di-t'ho. Me feia falta mon pare perquè era mon pare, però de fer-me falta res no, els meus tios no ho van consentir. De veritat, me van cuidar molt.

Mos contava Marisol que en realitat vosté se'n recorda d'això! Tenia dos anys!

Sí, dos anys. Mira, quan se va morir mon pare tenia això, dos anys en octubre i ell en enero, se va morir el [dijous] dia 9 de enero de l'any 36. Però jo me'n recorde de moltes coses, sobretot de la nit que se va morir. Saps?, diu que això impacta, és una cosa que saps... Perquè ell se va morir en el llit, dormint, i això, jo estava en el meu llit però mon pare i ma mare en el mateix

Pasqual Felip, pare de Soledad.

Soledad Cases, mare de Soledad.

quarto. I mon pare per lo vist, contava ma mare, que se van gitar per anar a dormir, però un ronquit gran de mon pare va despertar a ma mare i entonces ma mare va encendre la llum en allò de antes [*l'interruptor de pera*] i al crit de ma mare se veu que me vaig despertar jo. I ma mare va començar a cridar i entonces els dos germans, els meus tios, que dormien al costat, se van alçar i van vore a mon pare. I a mon pare el van traure, entonces el van ficar en terra, perquè clar, no respirava. I ja van començar a fer unes coses que feien antes en els braços pa donar-los bona cosa de...

Pa donar-los aire...

...eso és. Els dos germans de ma mare van començar a fer això, però no. I entonces van cridar al metge. Cridar el metge... I a tot això jo me vaig despertar. Jo estava dreta i jo veig a mon pare com el van gitar en terra i els meus tios li feien això. I van cridar al metge, un metge que li dien Don Eduardo Moros, i va vindre enseguida. I va pujar dalt... Jo és que com si el vera. Com si el vera. Después unes ties meues, tamé, de tot això me'n recorde tot, que mon pare estava mort, no hi havia res a fer. S'havia mort. I aquell metge va dir que una angina de pit, però jo no sé, jo no sé... Però jo de tot açò perfectament, com si estiguera mirant-ho. I tenia dos anys i poc. Però és que juava molt amb mi, antes de tot això. És que ell era una persona que estava molt pendent de mi, i juava molt amb mi, molt. I clar, com me feia les bromes que me feia i me feia eixes coses es veu que jo estava tan... i això només ho vaig vore pues no ho he olvidat mai, mira si han passat anys. Mira, de l'any 36. Mira si han passat anys. Dos anys i tres mesos o dos mesos, tenia, una cosa aixina. Me'n recorde perfectament; d'eixe moment perfectament. Después de enterrar-lo, de m'auela -la mare d'ell- i ma mare les dos plorant. Allí s'encenien la llar entonces, la llar en la casa perquè no... De tot això és com si ho tinguera ahí davant, no ho he olvidat en la vida, en la vida ho he olvidat. Ja et dic, va ser una cosa molt d'això perquè... Era molt jove, tenia 29 anys, pobret. Tenia 29 anys. Mos vam quedar ma mare i jo i menos mal que tenia ella als germans i a m'auela. **[5 min.]** I ahí vam anar tots a viure a la mateixa casa i mira, ja està. Ahí ja en vam passar, fill. A muntó.

Se'n recordarà també, tindrà imatges m'imagina de, al poc de temps, de la guerra. Sobretot del front: ahí ja tindria vostè quatre anys o una cosa aixina.

Ahí entones... no sé, d'ací del poble no sé quan mo'n vam anar, això sí que no ho sé, la fetxa jo no sé quan mo'n vam anar, però jo recorde que encara estàvem en el poble perquè mosatros del poble mo'n vam anar ahí a la Sort que dien, que és pel camí este de la mar, tot recte a la casa del Registrador que diuen, pues una finca al costat, unes ties meues que els dien les de Montagut, ahí tenien una caseta. I ahí mo'n vam anar tots. I m'auela, la mare de ma mare, estava sordeta, i ma mare... i mosatros mo'n vam vindre, però tot a peu, perquè els dos tios meus se'ls havien endut al frente a on fóra, que no sabíem a on estaven ni sabíem res. I com m'auela estava tan sorda, pobreta, pues com venien els avions, l'aviació i bombardejava i feia tantes maleses, mo'n vam anar pel camí la Mar, m'auela i jo. I ma mare me diu: "Tu quan aneu pel camí, filla, si sents... o siga, si sents que toca... -tocava la sirena o no sé què tocava, avisava que venien els avions- fique-vos dins d'un hort, no aneu pel camí", me dia ma mare, perquè m'auela no ho sentia. Jo me duia de la maneta, m'auela me duia de la maneta les dos cara ací a la Sort. I va vindre l'aviació, i jo faig: "Uela, que ve l'aviació", i enseguida m'auela mos vam ficar les dos baix d'un arbre en un hort, mos vam ficar allí dins, fora de la carretera, perquè ma mare mos va dir que mos apartàrem de la carretera. Ma mare se va quedar en casa arplegant tot lo que va poder: matalaps al coll, ma mare pobreta des de casa ahí a la Sort. Un matalap de matrimoni, pa poder-mos gitar. Vam patir a muntó. I ahí ja vam fer cap ahí mosatros. I estàvem ahí amb a muntó famílies reunits. Van vindre unes persones de... Teruel? Teruel -jo me gire a ella [*a la seua filla Marisol que estava present*] perquè ella sé que ho sap, perquè jo...

Anaven fugint del front?

No, aquells van vindre per treball, i se va morir l'home, que venint en el treball se mor, i se'n va amb una xiqueta, i se queda la dona, Rosa, sa mare, i un xiquet de 9 anys. Que era major que jo. I ahí estàvem tots, ahí. I ahí estàvem, ja dic, en la casa del Registrador, i ahí ho havien agarrat... serien els atres, jo no sé els que eren... era u amb unes botes per ahí i en una gorra plana, un tio d'ixos... Sí, escolta... I estàvem els dos xiquets, fixa't quina... ell amb 9 anys i jo ja veus els que tenia, i estàvem ahí amb ells, i claro estàvem juant, jo engrunsant-me en la mecedoreta que tenia, i ve el de les botes i diu que mo'n tenim que anar d'allí pa... Que fora d'ahí, que ahí mos teníem que evacuar, que mo n'anàrem a la mar o que mo n'anàrem a on vullguérem. I com no mos menejàvem, mosatros ahí estàvem, pues va tornar un atre dia i va dir: "Si mañana a esta hora no se han marchado, cojo al niño y a la niña y me los llevo". Com vam pegar a fugir! Ai, com vam pegar a fugir! Jo dic, però com és possible que foren tan... mosatros quin mal fèiem, dos xiquets? Però... i vam tindre que anar-mo'n però tots. I entones vam vindre ací a la mar, una caseta de ma tia, una tia meua [*inintel·ligible*] que li dien Tereseta, entones. Pues Tereseta. I allí mos vam ficar tots. I ahí estàvem, i ahí va passar tamé, vam passar a muntó, perquè no paraven les ametralladores tacatata tacatata, tacatata tacata, de nit i de dia no et dixaven viure, uns pac ací, uns pac allà. I ho recorde perfectament. Ací a la mar hi havia un refúgio, però jo no sabia a on estava, això sí que no ho sé. Un dia vam estar tot el dia senceret el refúgio ple de gent tirant-se tirs, uns pac ací i uns pac allà. En una calor, en l'arena, baix de l'arena! Una calor! I ahí vam estar hasta que... Van tirar la iglésia de Nules. Va vindre un soldat, un jovenet, que era... que ma mare diu que si tindria 17 ó 18 anys, pobret...

La "quinta el biberón" tenien 17 ó 18 anys.

I van anar ahí, tres o quatre, i va entrar el xiquet. I el xiquet diu que no havia menjat en tot el dia, entonces eixes coses... I ma mare li va donar ous i un tros de pa, no teníem res, i li ho va donar, i ell ve -mare aquell xiquet què agraït!- i el xiquet li va dir a ma mare que anaven a minar el campanar de la iglésia de Nules. [10 min.] I van vindre uns atres companyeros i el van cridar al xiquet i li van dir que se n'anaren, que estaven atacant o no sé quina cosa li van dir. I ell li va dir que anaven a tirar... "Van a tirarles la Iglesia, van a minarla y van a tirarla". I el xiquet se'n va, i ma mare, que ma mare era una dona que si l'hagueres coneguda, valenta com ella assoles, treballadora com tu no tens idea. Però valenta, valenta, valenta. I ma mare què fa? Se'n puja dalt d'una cadira, com el xiquet... per dalt de la pareteta de... Com el xiquet li va

Soledad Cases, de major, davant de la seua filla Soledad Felip.

dir que anaven a minar-la, si minen una cosa va amunt. Efectivament, al cap de 10 minuts la iglésia de Nules va anar a pique, que era una iglésia de veritat una maravilla. El campanar va anar diu que tot senceret amunt, i después va caure tot. Quina pena els donava, el campanar? Quina pena els donava? Ni que el dugueren al llom! Xa, per l'amor de Déu! I ma mare ja te dic que era de la de... Tu saps lo que és matalap de matrimoni, una dona... Ella tindria 30... quants anys tindria l'auela? Un matalap de matrimoni,

entonces era de llana, de llana de borrego vella; des de casa, d'allà del camí Calvari, prop del Calvari, a ahí a la Sort, amb el matalap. Pa poder dormir, perquè... en terra... Estava m'auela molt major i jo una xiqueta, pues ella no volia que dorguérem en terra. I hem patit... a muntó, fill, en la guerra, a muntó.

De nou, Pasqual Felip i el seu gos, desaparegut en la guerra.

Ací hi havia molta gent, es parla de milers de persones...

Molta gent, molta gent hi hava. En la mar molta gent.

...vivint en les casetes. Això per als xiquets seria una juarota.

Ui, els xiquets, pues pa mosatros els xiquets pues això, a juar. Però només és que entonces els xiquets pareixia... estaven tamé d'un atra manera, perquè... I tamé assustats, perquè eixa "pava" que venia, que això me s'havia olvidat: quan estàvem ahí a la Sort per la nit venia la pava. És que la pava jo estic mirant-les! Amb dos llums al... totototototot... No era molt gran, no era molt gran. Venia totes les nits d'allà pac allà [*de nord a sud*]. Jo no sé a on aniria; haguera pogut estar-se en casa, no? Que haguera segut millor pa tots, que no bombardejara ni que fera res, que mos haguera dixat tranquils a tots. I no,

no, no, ja te dic, vam patir a muntó. I mon vam anar d'ahí, ma mare... Ai... mon pare tenia un gos... Ai, ahí està en el...

Marisol González Felip.- El gos del llibre.

Soledad Felip.- Ahí està el retrato, que està descolorit ja... Està descolorit, però és igual. No sé quina raça són ixos gossos [*pareix de raça Spaniel Breton*]. Jo no ho entenc. Mira com era de bonico: mon pare tenia ixos gossos, i quan se va morir mon pare el gos se va quedar, i ma mare se'l va portar ahí. I mo'n vam anar i ma mare... i va dir... ai, i mos van enviar, quan açò de que mos va dir d'endur-se-mos mo'n vam vindre ací a la mar. I entonces el gos ma mare el va lligar, li va ficar auia i li va ficar menjar i diu ma mare: "Demà tornaré i agarraré al gos", perquè vam agarrar tot lo que podíem, ja no podia ser més. I li va dixer menjar i li va dixer aigua. I mo'n vam vindre. A l'endemà ma mare va anar a pel gos, però el gos ja no estava. Algun militarot d'ixos se'l degue endur. Era un gos molt bonico. I mos vam quedar sense gos, mira. Una llàstima tot lo que va passar, de veritat. No haguera calgut tanta cosa. Perquè la pau és tan bona... La pau és molt bona. Viure tots en pau i en tranquil·litat és lo millor que n'hi ha.

I que no torne...

Ui, per l'amor de Déu!

En la guerra ens han contat tamé que vostès van tindre a la Mare de Déu amagaeta...

Ah, sí! Pues ma mare... Ahí resulta que la Mare de Déu, la bona, la patrona, pues estava en l'altar. Claro, com tu ja saps que trencaven iglésies, trencaven sants i ho feien tot pols, mossèn Antonio, que era el capellà de la Mare de Déu...

Mossèn Antonio Bertomeu.

Exacte, mossèn Antonio Bertomeu era el capellà de la Mare de Déu, pues li va dir a ma mare... perquè ma mare havia estat servint... "en amo" que se dia entonces. Ara se diu servint, antes se dia "en amo". Ma mare estava en ca la germana del capellà i l'home, amb quatre fills o tres o els que foren, i mossèn Antonio. I ella estava allí. I entonces, quan va vindre la guerra mossèn Antonio li va dir: "Soledad, vaig a donar-te a la Mare de Déu pa amagar-la, pa que te l'endugues a ta casa amagà, pa amagar-la, siga cosa que la trenquen i mos quedem sense Mare de Déu". Ne van ficar un atra, un atra que tenien però que no era la bona. **[15 min.]** I entonces ma mare va anar allí a la iglésia... no, a la Capella que diem, de la Mare de Déu, i mossèn Antonio, tota arrollà com si fóra un fardo de roba li la va donar a ma mare. I ma mare se la va ficar al costat i se'n va anar a sa casa. I se va topetar amb el comitè que diem, que jo no sé ni lo que era, se va topetar. I ma mare... i se saluden; diu "Salut", i ma mare fa "Salut", i duia a la Mare de Déu. I duia a la Mare de Déu! I duia a la Mare de Déu ma mare. Que si li diuen "Ahí què portes" no sé lo que li fan a ma mare. Ma mare se la va emportar a sa casa, al carrer Santa Natàlia i en un armari de paret va estar 18 mesos allí amagà. Antes d'anar-mo'n del poble. Va estar amagà la Mare de Déu allí. I a ella li la va donar a mossèn Antonio. I allí la vam tindre. I n'hi havia gent que venia a resar, ma mare obria l'armari i resaven a la Mare de Déu i después la tancaven. I se va salvar, la Mare de Déu, la que hi ha ara, la mateixa.

Vostés tenien molta relació amb mossèn Antonio...

Ma mare havia estat allí en amo, mira si la confiança era gran. I a mossèn Antonio el volia molt, és que era un home... i era el capellà de la Mare de Déu, que diem. I ma mare havia estat allí

en amo. Home, imagina't! Mossèn Antonio a ma mare la volia molt, i ma mare, ui!, a mossèn Antonio! Era un capellà molt majo, de veritat.

Ell se va salvar...

Sí, estava amagat. Amagat, amagat, amagat... Ja ho crec. Jo és que no sé per què volien fer mal a les persones aixina, jo no ho entenc. No es ficaven amb ningú. Tenien lo d'ells: la missa que tocava fer i avant. I ell se va salvar. Se va morir després, en l'any 48 me pareix que era, en un 15 de mayo, si no m'enganye, se va morir. L'any 48.

Ell tenia casa ací [a la mar].

Ahí al costat de la iglésia, que voreu un jardí que hi ha com una espècie de... que ara no està molt ben cuidat, ahí era casa mossèn Antonio. Al costat de la iglésia, i allí és a on estaven ells. Que diu que tenia l'oratori mossèn Antonio ma mare sempre mo ho contava, però clar, jo explicar-ho no sé. I de la casa se passava a la iglésia. Ixa del costat, que hi ha dos o tres cases iguals però ixa és al costat de la iglésia, a la banda de pac allà però té jardí. Ahí estava la casa de mossèn Antonio.

Mare meua, quines aventures pa una xiqueta...

Quantes coses, ja veus [risses]. Jo és que me'n recorde perfectament de totes les coses, perquè lo que no me recorde jo faig: ai, ahí no me... Veus?: l'oratori, ahí sí que no te dic... ma mare sí, que dia l'oratori, això sí. Però jo explicar-lo, això no.

Abans de guerra no aniria molt a escola, m'imagino; era molt xicoteta encara.

A escola vaig anar... jo no me'n recorde, la fetxa de què vaig començar no ho sé, però vaig anar a escola i tinc diplomes de primer prèmit de [risses]... ella sap que és veritat. Ella me'ls ha penjat, ella me'ls ha enmarcat... però ja fa anys; me'ls ha enmarcat i me'ls ha ficat penjats a la paret, i ahí tinc els dos diplomes de primer prèmit. En la u me van donar Don Quijote de la Mancha, el llibre i el prèmit. El atre no me'n recorde quin me van donar. No me'n recorde, l'atre. Però dos primers prèmits, perquè... lleig està que ho diga, però jo era la primera d'escola. No, no: de veritat, de veritat. I als 11 anys o als 12 [1944-45] me va... perquè entonces ahí no era com ara. Ahí si volies acabar s'acabava l'escola i la gent se n'anava a l'almacén o se n'anava a on fóra. I jo vaig anar a bordar, a dependre a bordar a màquina perquè els meus tios no van voler que jo anara a l'almacén. Als 12 anys no van voler. I entonces una tia meua que li dien Josefina ensenyava a bordar, i jo vaig anar a dependre a bordar allí.

Als 12 anys.

Als 12. I vaig dependre però la mà que vaig traure pa bordar... [risses]

Això mos lo han dit tamé.

Tamé? [risses] La mà que vaig traure... Ui, si he fet aixovars de Nules! Que entonces tot era bordat, no com ara que ara es compra tot. Entonces era la tela i se bordava, o llençols, o manteleries, lo que fóra. I jo he bordat 40 anys. 40 anys de la meua vida! Primer a ca ma tia i després ja me vaig ficar a ma casa, bueno, a ca ma mare, pel meu compte ja, i venien xiques a dependre. Teníem la màquina allí, era el garaig, tot ple de màquines i en estiu mo n'eixíem a la fresca [risses]. [20 min.] Totes les màquines. I vaig dependre i ja te dic: primer vaig dependre i després... he bordat molt: 40 anys. Bordant a màquina.

Aixovars i coses d'eixes...

Uh! Si ací tinguera lo que tinc en Nules, el cubertor i la manteleria i vos l'ensenyara vos quedaríeu... tot de recorte i de "fil tiré"... [risses] No, és que és veritat, eh? Escolta, lo que se feia entonces, hui se compra tot fetet i ja està.

Bueno, aquella artesanía, allò era...

Eu!, i molt bén fet! No, no, de veritat... A muntó a muntó he bordat, a muntó. 40 anys, que són... 40 anys són a muntó.

40 anys en Nules...

En Nules, sí; bordant.

Vosté ha viscut sempre en Nules.

Sí. Llevant de quan me'n vaig casar, que me'n vaig anar un any a viure a Alcoi. Que me va agradar molt Alcoi, tamé. És molt bonico! És que el meu home era porter de fútbol.

Porter professional?

Sí, sí, professional. En el Alcoiano. Ell estava tres o quatre anys ja, en el Alcoiano. I quan mos vam casar encà me'n vaig anar jo allí. I allà vam viure hasta que va acabar allí i se'n va anar a un atre puesto. I después en Nules sempre. Viure sempre en Nules. Llevant d'entonces [risses], llevant d'entonces quan mo'n vam anar pac allà.

Havíem sentit parlar de Solita la Bordadora.

Ai, ahí està [risses]: "Solita la Bordadora". Solita la Bordadora me dien, aixina me dien.

Vosté no cosia, només bordava.

No, no, bordava... Ai, de cosir, de fer vores de llençol pa... sí, sí, d'això sí. I fer cantonets de manteleries, de vores de manteleria els cantonets, els cantonets ixos que són pa que... tamé. Perquè n'hi havia que no volia, dia: "Ah, fes-m'ho tu i igual té", en vez de fer-se... Perquè hi havia qui s'embastava les vores, s'ho feia ella en casa, però hi havia qui em dia: "Fes-m'ho tu". I també era cosir. Però cosir de vestits i això no. Simplement de fer vores i coses d'ixes.

També és a base de hores.

Uh, les hores... Lo més pesat de tot era traure els filets d'aquella tela que era... una tela boníssima, de la Viuda de Tolrà que li dien, que eren uns filets... I això en el dibuix t'havies de traure els filets: dos filets aixina, dos i dos dixaves; dos i dos, después al revés, dos i dos, pa después bordar-lo tot, tots els filets. I era molt bonico això, però donava molta faena. Dónava molta molta faena. I lo del recorte, el recorte i les barretes, que te feies el recorte i els dibuixos, i això era molt bonico. Costoset però bonico [risses]. Molta faena, xiquet, molta.

Mos han demanat que li preguntem per ací per la Mar, perquè està el tema de les casetes i tal. Vosté no sé si tenien caseta ací a...

No.

Vostés venien a festes.

Ací veníem a la mar... Ací hi havia una costum: quan acabàvem de dinar, que, ojo!, era gana pa vindre a la mar, en carro i haca, ahí, pujaven dalt del carro de dalt de l'haca i mo'n veníem pac a la mar amb el berenar. Amb el berenar. I les mares mos feien el berenar i mos feien lo que fóra, i pa beure entonces era Fanta, era... però de botella d'eixes que feien... no de potet, de cosa d'esta de ara no. Era una botella i mo'n veníem. I el costum ací era, pa vindre a berenar a la mar, tomata amb llonganisses i llomello. I les mares mos ho feien i pac ací mo'n veníem. I mos duien amb les haques, imagina't pa aplegar, perquè costa amb haca. I ací ara no és res de blavons pa lo que n'hi havia. Perquè la mar estava molt fonda. I ací n'hi haven unes muntanyes de blavons. I entonces els amos se picaven i el carro carregat de gent que hagueren pogut baixar i l'haca no haguera fet tanta faena pa anar a... pues mos duien a vora mar. Tots dalt i l'amo de l'haca arreant a l'haca i mos passava per tots els blavons hasta la voreta de la mar. I una vegà ací era ahí assentats a la vora mar i enseguida a berenar, perquè és que enseguida... Costava molt de vindre. Ixe era el costum que hi havia de entonces, de vindre a la mar.

Ni a dinar ni res, directament...

No, a dinar se'n venien quan era Sant Roc ací se feien unes casetes... no, unes cabanyes, cabanyes de... [25 min.] I ahí els xics mateixa se guisaven la paella i ells s'apanyaven. I la gent que tenia caseta entonces pues a lo millor venia... Mosatros, els que no teníem caseta era de vesprà. De vesprà a la mar i au. Aplegaves, berenaves i te'n tornaves enseguida [risses]. Perquè està molt lluny, són quatre quilòmetros però en haca, xip-xip-xip, se fa llarg a muntó. Ara no, ara amb el cotxe au, ja estàs. Però entonces costava a muntó. Però bueno... Era una divertició.

I prenien el bany o no? O no donava...

És que això de prendre el bany antes havia de prendre's amb una cosa que duien molt ampla i això el prenia qui el prenia. No era com ara amb el trage de bany de ara. Ara és diferent. Però sí que hi havia qui el prenia, que era valenta i prenia el bany. Jo no, jo no l'he pres, no l'he pres mai. Banyar-me els peus només sí.

En el carro vindria família i amiguetes, m'imagine.

Pues mira, a vegaes... entonces era nóvio, el meu home era nóvio, son pare mos portaven en el carro d'ell. Venia la dona d'ell, venien els atres fills... Anaven amb el carro ple i pac ací. En carro. I si no mos duien en carro pues no podíem vindre. A peu no podia ser, d'allà a ací. I això era la divertició els dumenges: en dumenge a la mar.

...anaven en els carros i la gent anava un poc a exhibir-se, cantant i...

Jo a això no he anat mai en el carro, a la plaça. A Pasqua sí, a Pasqua sí que anàvem, quan veníem que estàvem tota la vesprà anant, berenant i tornant, al final era la plaça, tots a juar, però juàvem al corro, tota la gent juàvem... Això sí, i tirant coets i coses. Això era a Pasqua. A Pasqua quan veníem, que primer mo n'anàvem als motors, per ahí pels motors, tota la colla sencera, però les mares darrere. Les mares darrere [risses]. Anàvem a on fóra, al motor que fóra, a on... Tota la colla d'amics i amigues, però les mares darrere. I mentres juàvem al motor que fóra estaven assentaes en una cadira [fa senyar de mirar] [risses], mirant. I quan veníem, dixàvem... i anàvem amb panereta, mos la duia la paella i tu la panereta. I quan ja veníem entonces sí, deixàvem la panereta en casa i ma mare ja se quedava i mosatros a la plaça. I ahí és a on juàvem tots al corro i tirant coets i tirant de tot. I aixina era la moda ixa d'entonces, però que mos divertíem a muntó tamé. És diferent completament. I era les tres dies de Pasqua i era una festa les tres dies. I els berenars, bueno, sobretot els berenars. I la mona de Pasqua,

en el ou pa esclafar-li'l en el cap a... Sempre l'esclafàvem en el cap, hi havia costum. Filla, a tu te pareixerà això... però això era aixina, fillmeu. El ou de la mona a algú feia clec!, i s'asclava al cap de u. Mira què monà! Aixina era, aixina. I tots els anys lo mateix, però... era bonico. Era bonico.

Ací les cases llauradores fam no ne passaven, després de guerra...

No. Fam no. No podies menjar... a lo millor lo que hagueres volgut menjar no ho podies menjar-ho, però lo que és passar fam jo per lo menos no. No n'he passat, de fam. Els meus tios treballaven, sembraven, ma mare a l'almacén... o siga, que no mos ha faltat de menjar. De menjar no mos ha faltat. Jo no he patit fam; això que n'hi ha criatura, o n'hi ha dona o n'hi ha... que patien fam, que no tenien... No, jo no.

I de la Fiscalia i de l'estraperlo, d'això té...?

Ui, això de la Fiscalia! Mare, això... només recorde que havien de dur... sembraven arròs i n'havien de portar a un puesto que se dia l'arrossera. Els quilos que designaven. Era precís. Damunt que els havien treballat... perquè entones l'arròs el clavaen dins de l'aigua, no sé si tu sabràs... Aigua hasta la cintura, pobrets. I segant-lo i fent-lo... I després havies de presentar equis quilos a l'arrossera. De tot lo que tu havies treballat. Donat, eh?, donat. No... No te pagaven. Això sí que me'n recorde, que se duia allí a l'arrossera que dien entones. Però tots, eh?, tot el poble en general.

Sí, l'arròs, el blat... Hi havien algunes coses que eren...

Jo del blat no me'n recorde, de l'arròs sí que me'n recorde perquè estava l'arrossera allà a on anava a bordar; allà estava l'arrossera. I entones veia totes les persones de Nules, els quilos segon les fanecaes que tenien anaven a dur-lo a l'arrossera; els quilos que corresponien.

Hi havien productes que eren pal govern. El oli, per exemple...

[30 min.] L'oli, bueno, pues el que tenia oli, oli. Després venien estes dones d'Artana en el oli, pobres, que m'auela, pobreta, la mare de ma mare, mira si feia fred -és que antes feia més fred que ara-, venien pobretes a peu, amb les garrafes de oli. Venien i quan aplegaven el oli estava gelat. I la mare de ma mare tenia unes copes d'aquelles que n'hi haven de antes, i m'auela com ja sabia que venien estava la copa enceseta amb carbó i tot. I les garrafes s'havien gelat. I m'auela li les ficava alrededor del brasero i enseguida l'oli començava a fer-se... i quan elles eixien per ahí a vendre ja s'havia llevat el gel. Patien molt eixes dones tamé. Pobretes. Des d'Artana, fill. Des d'Artana a peu.

Amb tota la càrrega...

Ne venien tres, a ma casa: la senyó Carmen, la senyó Consuelo i després l'atra Carmen. La mare dels xics estos que se van matar, un atra que li dien Consuelo, que els fill d'ella encà viuen, i després una atra cosina de la senyó Carmen.

El dixaven ahí i d'ahí feien el repartiment pel poble?

Sí, d'ahí feien el repartiment. Entones a lo primer que venien ho canviaven amb arròs, ho canviaven en... el oli, pa elles menjar. Pa la família menjar. Que ja està la cosa bé, pobretes, tamé lo que patien... Això ho canviaven: un litro d'oli per un quilo d'arròs. Un litro d'oli un quilo de blat, aixina després elles ja... N'hi haven molinets a mà pa poder moldre el blat pa poder tindre farina pa poder pastar... Tot penúries. I elles pues ho canviaven i aixina tenien pa

menjar. Tamé patien aquelles dones a muntó, eh? Tot amagaet, amagaet... Tot mirat, que ho miraven tot; jo no sé pa què ho volien miraven tant. Perquè cada u... és que s'ho treballava u i s'ho feia u, no li demanava res a un atre. Però les coses estaven aixina, què hem de fer?

Què feien pa distraure's en aquell temps?

Ui, mira: anàvem al cine. Ací hi havia el cine de Cassola i el cine Emo, no? Dos serien? Entonces l'Alcázar no... ja no me'n recorde. És que no me'n recorde. Dos sí que sé certs: Emo i Cassola, que li dien. Ahí mira, el cine. Dumenge al cine. I ja està. Algun dumenge serenata a la plaça; feien serenata. Ballar; això de ballar ja estava més negre, perquè no se dixava.

No se dixava?

No se dixava ballar. Ballàvem al bàrrio, quan feien festa al bàrrio Sant Xotxim, allí sí ballàvem, però la serenata era serenata, tocar dalt d'un templete que n'hi havia, tocar la música i avant. Estava tot molt recte [risses]. A Sant Xotxim sí que ballàvem; les festes que vam alcomençar a d'això eren del bàrrio Sant Xotxim. Ahí sí que van alcomençar a fer festes de tot, sí. Eren molt festeros i molt bé, molt bé. El bàrrio era una maravilla quan venien festes. Perquè feien berbenes, feien concurs de ball, feien... ells, en la mateixa pista, eh? En la mateixa pista que estaven, al mig del carrer. I feien varietets tamé. És un bàrrio molt majo, molt, el bàrrio Sant Xotxim. I mos divertíem, mira...

Ai, que no me'n recordava! I una nit, allí... (Maria Santíssima!) allí a on està la iglésia de la Inmaculada, que és allà al bàrrio, no sé si saps a on és, bueno pues allò era un hostel, però un hostel de... Hostel se diu, lo de les haques? Hostel? Bueno, jo no ho sé. Allí era haques, haques, haques... Allí dins. Ahí vivia un senyor i tenia molt amic de les haques i allí anaen totes les haques. I enfront d'allí feien l'entaulat al cantó mateixa del cantonet de la carretera, i una nit feien varietets, i allí n'hi havia costum de als varietets la gent de la casa... de totes les cases del bàrrio i de fora del bàrrio, de dur-se cadires i anaven... el que primer aplegava pues més bona fila tenia, i les lligaven en un cordell i ahí: "això és meu, i això...". Aixina. Això era lo típic, i feien varietets. I s'alcomencen els varietets. [35 min.] S'alcomencen els varietets i la gent tota assentà i drets i... però això aixina [de ple]. I de moment ixen dos còmics, i se fiquen els dos còmics a dir coses d'ells, i tota la gent rient-se i dient coses de... I jo no sé ara quina cosa van fer que u dels dos còmics diu: "¡Al ataque!", i només diu "al ataque" s'obrin els núgols del cel i no podia caure més aigua! [risses] Pa haver d'eixir tota eixa gent, que estaven assentats, amb les cadires, i no se podien menejar perquè si no eixien els de darrere no eixien els de davant. Dir "al ataque" i caure lo que no s'ha vist mai en la vida... Jo no ho havia vist mai en la vida, caure ixa aigua. El meu nóvio entonces i jo, dins de l'hostal ixen mos van entrar, que no és lo mateix, a l'aire. Mira la gent, pa refugiar-se allí dins, pa refugiar-se. Pa no banyar-se. Se va banyar tota la gent... L'aigua anava... tu no saps l'aigua que va caure, fill. Dir "al ataque", com si això havera estat esperant-se. Això va ser una cosa molt gran ixe any, molt. Però veus, tot coses que t'ho passaves... estaven mirant-ho la mar de bé i rient-mos i de moment mos ho va destronxar tot. Però aquell bàrrio és un bàrrio molt festero i molt bo, sí, sí, sí, molt. I ja veus, aixina passàvem la vida.

I del cine de què se'n recorda? Era cine espanyol o...

No, no, espanyol, sí. Me'n recorde de moltes pel·lícules que véiem entonces: "[El derecho de nacer](#)" [Zacarías Gómez, Mèxic, 1952], pel·lícules d'estes de antes; com se dia aquella...? "[Molokai, la isla \[maldita\]](#)", [Luis Lucía, Espanya, 1959] Molokai, d'este de la lepra. Pel·lícules d'ixes, és a lo que entonces... Alguna de índios, que els xiquets tocaven a les cadires -que eren

de fusta entones, les cadires-, quan els índios atacaven "Uaaaah!", estos feien igual dins del cine. Veus?, i se passava bé, te ries, i au, ja estava el dia passat.

Tindre un marit futbolista professional...

I mon pare tamé!

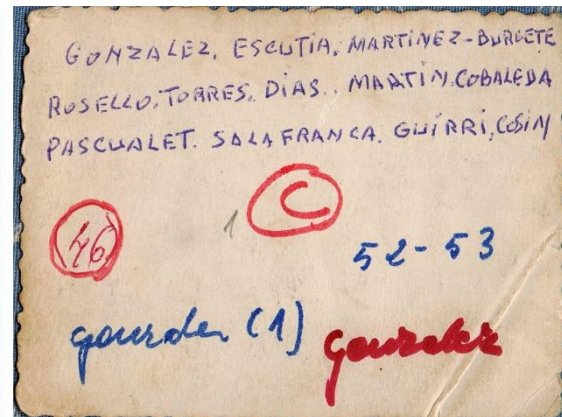
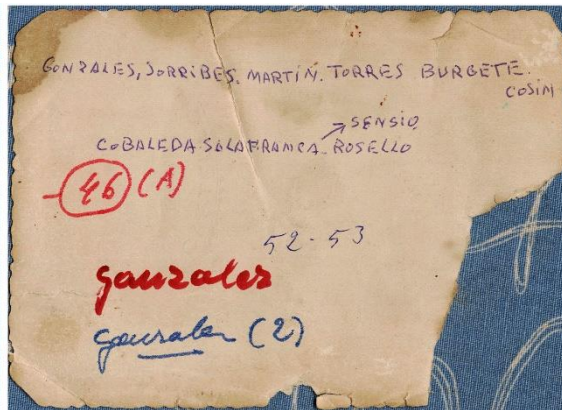
I son pare tamé era futbolista!

Mon pare futbolista. Futbolista de l'equipo de Nules però futbolista. Els dos porters, mira les casualitats. Porter mon pare i porter el meu home. Els dos porters.

Tindria més formació vostè en futbol que...

Eu!, ma mare i jo ací a Nules, només dinar, mosatros dos al fútbol [risses]. Mira, ma mare no se perdia comba. Claro, com havia tingut l'home tamé porter... Pues mon pare porter del Nules, porter, sí. Porter del Nules, ja ho crec.

A vore, filla... Ai, sí, este és... Ton pare és, ton pare. (...) este es el pare de Marisol, mira-li la cara, a qui li sembla.

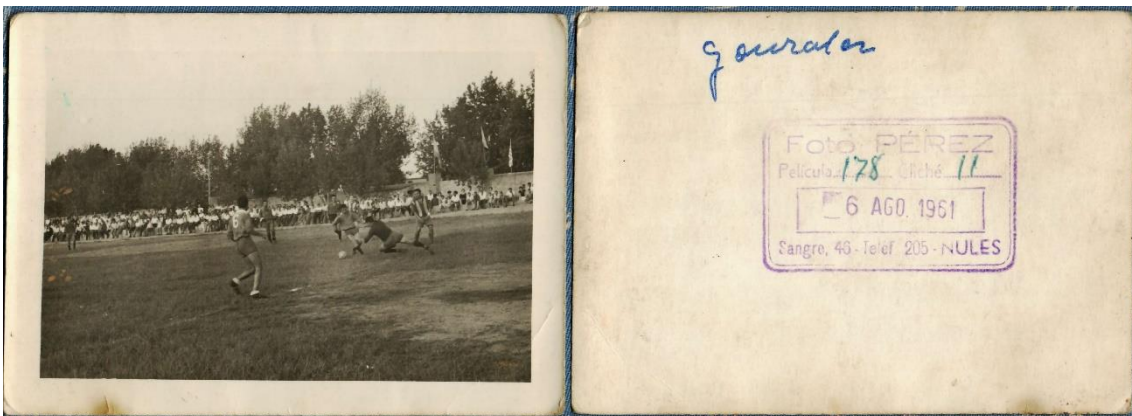

Ah, és el porter! Sí que li sembla, eh?

Eh? Li sembla o no? [risses] Ixe era el meu home, el pare de Marisol.

Marisol.- Este és el Nules. I això serà fent una parà, no?

Soledad.- Sí, ací fent una parà. Mira, ahí parant un... Quan estava en l'Alcoiano té unes fotos Marisol grandíssimes amb marc i tot, que ahí estaven els tres defenses i ell, però ojo, eh?, retratos grans...

El Alcoiano estava... no sé si en Primera....?

No, en Segon. Ui, después anàvem allà a Ceuta... tots els que estaven en Segon, sí. L'Alcoiano va pujar a Segon i van estar... el any este que estava jo. I mos vam quedar quasi tots els juaors de per ací. U de la Vall que li dien el Xato Carabasses, un atre que li dien Aragó, o sea tots de per ací, mos vam canviar i mo'n vam anar tots a viure a Alcoi, hala! Sí, tots a viure allà. I ells se n'anaven els desplaçaments... en avió i tot, anaven, eh?, que tinc una foto -aquella que me va portar Ismael- que anaven a Ceuta o no sé a on...

Marisol.- A Illes Balears anaven molta gent a juar a Mallorca...

Soledad.- Ixe mos va portar un veí de Nules que estava fent la mili, ahí a l'aeroport ixe, i apleguen ells, els juaors de l'Alcoiano, i ell veu al meu home i diu: "Ui...!", i se va... els dos de Nules. I a l'escaleta de l'avió de pujar-se'n [fa la foto] i me la va portar a casa, al cap de tants anys. Perquè el meu home ja fa 19 anys que s'ha mort, ja. 19 anys ja, se va morir jove. 66. No res, que... massa jóvens, [40 min.] però com això no se pot triar. I ixe xic m'ho va dir: "Tinc una foto de Manolo. Te la tinc que dur, que estava jo fent la mili allí justet" i va i se veuen, xiga, a l'aeroport pa anar a agarrar l'avió. I estan retratats els dos i en casa els tinc, els dos a l'escaleta de l'avió. O siga que l'Alcoiano juava en equipos d'això. Pues mon pare, com estos que t'he ensenyat de Manolo, de mon pare tota l'aliniació... però són de Nules, tots. Però sí, sí, porters; porter la u i porter l'atre. Per això ma mare tenia tanta afició tamé! [risses].

Mira, en la vida tot passa, fill, perquè ja veus, ahí tan joves i quasi tots s'han mort, saps?, ahí en les fotos ixes. Quasi tots. Però... Ell va fer lo que ell volia; a ell li agradava ser porter... Después va ser entrenaor, va ser entrenaor del Castelló, que el Castelló estava molt amunt. I entrenaor del Vilavella tamé, d'Almenara, de l'Alcoiano va ser entrenaor... A Artana tamé, d'Artana; sí, sí, sí, d'Artana.

Marisol.- Lo que no sé és a què anava: a buscar xicuelos pa juar...

Soledad.- Sí, sí, ell ha estat d'entrenaor en vèrios puestos. Quan va acabar de ser porter ja, perquè... pues entonces se va ficar d'entrenaor, i aixina hasta que ja...

Professional del fútbol, tota la vida.

Sí, sí, tota la vida. Ai, a la Línea de la Concepción, juaor, porter de la Línea de la Concepción. Va anar a Gibraltar. Ella tamé va anar, quatre mesos. Quatre mesos.

Marisol.- D'ahí sí que tenim fotos.

Soledad.- Sí, sí, d'ahí sí que tenim fotos! El van fer entrenaor... entrenaor o juaor, ja no ho sé; ara ho dirà ella, que se'n recorda més. Ella tenia quatre mesets. Ara voràs com era de xicoteta.

Ah, pues vostès van rodar a muntó tamé.

Ui, mon vam anar, mon vam anar...
Què llunt estava allò! Mare, què llunt!
En avió hasta Màlaga, i de Màlaga allà a la Línea en tren me pareix que era, no sé en què era. Però quantes hores!
Perquè entonces els trens no eren com ara, eren aquells de carbonilla, que no sé ni si ho hauràs conegut, tu. De carbonilla, que t'assomaes a la finestra i t'encegues l'ull enseguida. Era molt...

Marisol.- N'hi havia una que se veia el Penyó de Gibraltar, però...

Soledad.- Serà la que està en casa.

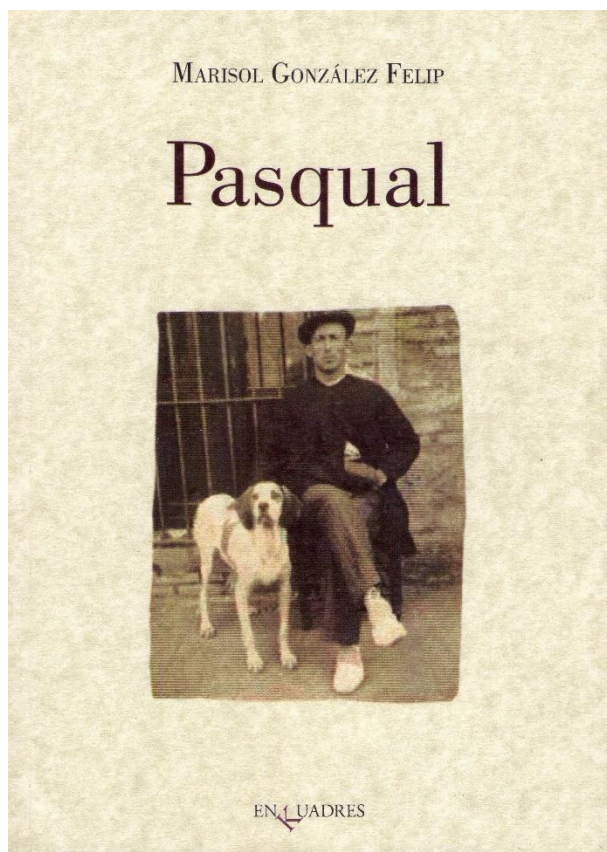
Marisol.- ...del terrat. Però vivíem allí, eh?, en la Línea. Però n'hi havia una que se veia el Penyó.

Soledad.- Pues està ahí. O estarà en casa, filla.

Marisol.- Eh, n'hi ha una que se veu el Penyó de Gibraltar! Pa demostrar que estem en la Línea [risses].

Soledad.- Que no, que és veritat! Ai, filla, dir una cosa per un atra.... Pues estarà en casa. Com estem ara allà i ací i ací i allà... Estem a la vora de la mar allí en la Línea i el Penyó darrere, el Penyó de Gibraltar. Que era aquella vegà quan van tancar, que no se passava. Entonces era. Fa molts anys, això fa molts anys.

*

Què bonic el llibre *Pasqual!*

Ui!

Marisol.- L'has llegit?

No mos coneixíem encara...

Marisol.- Ah, mira, està escrit ací, a on tu estàs assentat. En una vesprà.

En una vesprà?

Soledad.- Sí, sí, ahí ho va fer.

Jo me'l vaig llegir pa l'entrevista que te vam fer, i la veritat és que em va deixar...

Marisol.- Ja no m'ha tornat a passar això d'escriure tot seguit.

Potentíssim, potentíssim...

Soledad.- És molt bonico ixe llibre. Molt bonico. No, no, és que jo no puc llegir-lo molt de rato, o siga que no...

Marisol.- Tamé el tenim gravat en la veu de Vicent Camps, un recitador...

Soledad.- *Pasqual. Pasqual*, sí.

Marisol.- Tenim el CD, ha gravat tot el llibre. És bonic sentir-lo.

Soledad.- Jo quan el sent és que és una cosa... Ja te dic, jo tot sencer el llibre... una miqueta i pare, perquè no... I a Vicent sentint-lo tamé. Perquè ella com diu les coses com les diu, com les fica tan ben fetes i les diu tan... És veritat. És que la sents... I sentint-la a ella igual, que l'ha recitat, i te toca el cor però hasta el fondo, que al final no pots ni respirar de la emoció que tens. Eixes coses que li fa a mon pare, tan bonico, pobret, 29 anys. **[45 min.]** Ui, mare, mon pare.

Ai, l'auela Dolores! No hem dit res de l'auela Dolores, pobra, de la guerra. La mare de...

Açò està gravant, encara, o siga, si vol contar-ho li ho agraiem.

Ah, no, és que m'ha vingut al pensament ara en este moment.

Marisol.- El bombardeig de... les tropes estes alemanes que van bombardejar en juny del 38, la població de Nules i va caure tot i va morir m'auela paterna, li va caure la casa damunt.

Soledad.- La mare del meu home. Va caure la casa, pobreta. Ella estava amb un cunyat meu.

Marisol.- El poble estava evacuat ja, però ella va anar.

Soledad.- Ella va vindre a pastar perquè l'home, el meu sogre, estava tancat en Sogorb, i anava... havia d'anar a vore'l i va vindre a pastar... que encà estava el forn, pa dur-li pa, pa que tinguera pa menjar, perquè... La dona va vindre, i el fill, un cunyat, un germà del meu home va vindre amb ella, i tenia 10 anys. I entonces quan venia l'aviació tocava la sirena i la gent se n'anava als refugios; hi havien regufios en Nules. I va anar el meu cunyat i diu: "Mare, que toca la sirena", i ella li diu: "Vés, que vaig jo enseguida", i el meu cunyat se'n va al refugio. I ella pues se veu que anava a eixir, però clar, això s'ha sabut quan s'ha acabat la guerra. I quan el meu cunyat ix, que tenia 10 anys, aplega a sa casa, al carrer Ample, i les cases estaven totes a pla. Havien bombardejat i havia caigut tot el carrer Ample en ple, però tot en escombros. I ell va alcomençar: "Ahí està ma mare! Ma mare està ahí! Ma mare està ahí!", i no li feien cas al xiquet. "Ma mare està ahí, ma mare està ahí!". Perquè ell quan va eixir del refugio, a sa mare en el refugio no la va vore, va aplegar a casa tot en terra, se'n va anar a peu i correns a on estaven ells, que era al Benincató o no sé a on, els germans i estaven tots. Correns a dir-ho. I ho va dir i efectivament havia caigut la casa a pla, però van tindre que fugir de Nules i a la meua sogra no la van traure, pobreta, hasta que es va acabar la guerra. I entonces estava, conforme va dir... ella es veu que eixia pa anar-se'n al refugio, i la va pillar entre la casa i la cuneta. Ahí la van encontrar, desescombrant, però quan s'havia acabat la guerra ja. Pobreta, es van quedar els quatre germans sense mare. El meu home tenia la meua edat, tenia entonces igual que jo en la guerra. I l'atre xic i l'atre, mare, ixé que dia "ma mare està ahí, ma mare està ahí" i no li feien cas. No hagueren pogut fer res, perquè la va matar pobreta dona. Però la van tindre que traure quan se va acabar tot. I ells ja veus, sense mare... Sufriment tamé. Ell era xicotet com jo, ell tenia la mateixa edat que jo.

La seua família se'n vaen anar a algun puesto? Vaen...?

Mosatros vàem anar en la guerra... bueno, tot el temps hasta que vam vindre a Nules, d'ací de la mar, que estàvem, a Borriana. Mosatros hem estat en Borriana tot el temps que la guerra... I quan ja se va poder, de Borriana a Nules.

I en Nules tenien la casa habitable?

Sí, la casa estava bé. Ah, bueno, porta no n'hi hava. Això de les portes, i als quartos... portes això tot. Primer quan vam arribar una cortina. La porta... però antes com ningú feia res, la porta del carrer una manta. Ho ficàvem i dos cadires darrere de la manta. No hi hava porta al carrer. Pa què volien la madera? Ai, pa algo seria. No sé lo que seria. I aixina vam estar a saber el temps hasta que vam ficar la porta. Però entonces no feien res, no entraven. Se n'anaven i la porta se la dixaven oberta. Per si els hòmens venien de fora, una cadira darrere de la porta i se n'anaven si havien d'anar a comprar. Per si venien els hòmens que pogueren entrar. I la casa oberta. La que tenia picaport amb el picaport i avant. Ah, i ningú entrava, ningú. I en canvi ara trenquen les portes blindaes i ho trenquen tot, i se n'entren [risses]. Tant que costa de guanyar totes les coses i ficar-se-les u, i tot lo que passa, i va s'ho enduen tot. Però...

I a on anava a escola, vostè?

Jo primer vaig anar, de primer hora, al Cervantes. Allí vaig anar una tira de temps al Cervantes. I en després vaig acabar en... Lope de Vega, això, que no m'eixia. Els prèmits en tinc u el tinc del Lope de Vega, l'atre és del Cervantes. Al Cervantes ja vaig guanyar el primer prèmit, jo era una xiqueta, i després en el... ahí tamé. **[50 min.]** A les dos escoles he anat.

Marisol.- I en Borriana ha anat a les monges.

Soledad.- Ah, bueno! A les monges, en Borriana a les monges, sí. En Borriana mentres estàvem allí a les monges vaig anar. Ai, allí estava tot el temps, i quan vam vindre, ací. Allà primer i després ací. I vaig acabar ací.

Això després de guerra, clar.

Després de guerra. I ahí és quan ja me'n vaig anar a bordar i hala, a bordar. A bordar s'ha dit, claro. Però... Entonces és que no era com ara que tenen que acabar hasta els 16 anys per lo menos, és obligat. I ho feien o lo que siga... Entonces no, entonces quan u d'això [*ho necessitava*] pues se n'anava i no passava res. Anaven a treballar, perquè és que se necessitava tot.

Sí, a mosatros mos han contat de xiquetes de set anys, set anys!, i se n'anaven a l'almacén... "tiraoretetes", hala, a tirar tarongetes...

Sí, sí, sí, dones encaixant i les xiquetes tirant la taronja. Pues ahí és a on jo dic que els meus tios no han volgut mai en la vida que jo anara a l'almacén. I entonces vaig anar a bordar. No he anat a l'almacén mai, veus? Va ser perquè ells no van voler que anara. Se veu que ells tenien ixa cosa: "Com no té pare, mosatros si...", saps? Eixa cosa de dir: "Fem de pares, pues volem que...". No, no, mai, mai; jo no he anat mai a l'almacén. Em vaig ficar en una tia i després ja me'n vaig anar a casa i ja vaig continuar. És que entonces no hi havia problema pa eixir-se'n d'escola, hui sí que està d'un atra manera, hui no se pot. Però entonces la que volia pues... Anaven a l'almacén xiquetes, lo que tu dius, a tirar la taronja pa que elles encaixaren. No, jo ja te dic: bordar sí, molt... però no d'allò [risses].